

”תן דעתך”

פתיחתא: ”ברוך אתה ה' א-לוהינו מלך העולם שלא חיסר בעולמו כלום וברא אילנות טובים להנות בהם בני אדם” (ברכת האילנות)

ט"ו בשבט הוא חג ארץ ישראל הפותח בפנינו צוהר להתייחסות לבריאה עצמה. חז"ל ראו בט"ו בשבט יום המחבר אותנו למצוות התלויות בארץ והן מבטאות את הקשר העמוק שמבקשת התורה ליצור בין קודש למה שהוא רק לכאורה חול. באמצעותן נוצרת זיקה מיוחדת בין האדם לבין הבריאה של הקב"ה. מחד מצווה האדם לזרוע, לקצור ולעבד את האדמה. מאידך - אסור לו לגשת אל פירותיה בקלות דעת. המצוות התלויות בארץ מבטאות צד סוציאלי עמוק ביחס לבני אדם, ובהתבוננות מעמיקה ניתן לראות לא פחות מכך גם יחס של ענווה וכבוד לעולם עצמו.

האדם למד לנצל היטב את משאבי הטבע, באופן זה הצליח להתפתח ולהתקדם מאוד. ניצול משאבי הטבע אינו רק עניין של יחיי מותרות; אלא עניין אמיתי של צורך ואף חובה המושטים על האדם על מנת לשכלל את מציאות חייו: "וַיִּבְרָךְ אֱתָם, אֶ-לֹהִים, וַיֹּאמֶר לָהֶם אֶ-לֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת-הָאָרֶץ, וּכְבֹּשְׁהָ; וּרְדוּ בְּדִגַת הַיָּם, וּבַעֲוֹף הַשָּׁמַיִם, וּבְכָל-חַיָּה, הַרְמֵשֶׁת עַל-הָאָרֶץ. כֵּט וַיֹּאמֶר אֶ-לֹהִים, הִנֵּה נֹתְתִי לָכֶם אֶת-כָּל-עֵשֶׂב זֶרַע אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי כָל-הָאָרֶץ, וְאֶת-כָּל-הָעֵץ אֲשֶׁר-בוֹ פְּרִי-עֵץ, זֶרַע זֶרַע: לָכֶם יִהְיֶה, לְאֹכְלָה" (בראשית א, כז- כט) אולם לצד ההתפתחות אנו חוזים בהשלכות החמורות הכרוכות בה. ישנה כיום התעוררות רבה בקרב מדינות שונות המבקשות "לעשות משהו" על מנת להפחית את הנזק לפני שיגיע העולם לנקודת האל-חזור. אולם - על אף האיום הממשי ולמרות ההשלכות הדרמטיות של התנהגותינו, בפועל לא משתנה הרבה בהתנהלות האדם אל מול כדור הארץ שלנו. מדוע אנו לא מצליחים? האם זהו כוחו של ההרגל, או שמא פירוש לא מדויק של מצות התורה הקוראת לאדם לשלוט בעולם ולשעבד אותו לצרכיו.

האם אנחנו מבינים נכונה את מעמדנו מול הבריאה?

בפרק ב' בספר בראשית התפקיד המושט על האדם שונה במהותו "וַיִּקַּח ה' אֶ-לֹהִים, אֶת-הָאָדָם; וַיִּנְחֵהוּ בְּגֶן-עֵדֶן, לְעַבְדָּה וּלְשִׁמְרָה" (בראשית, ב', טו) כאן האדם אינו בעמדת הרודה והשולט, אלא בעמדת השומר והמכבד. כאן האדם נמצא בשביל העולם ולא העולם בשביל האדם.

אכן, נראה שהעולם נמסר בידי האדם, אבל בתנאי שישכיל לשמור עליו. כיום עם ההתפתחות הטכנולוגית האיזון בין התביעות עשוי להיות דווקא פשוט יותר. בכוחה של הטכנולוגיה, בניגוד למה שקורה היום, להוביל אותנו למקומות של שימוש נכון ומושכל במשאבי הטבע ובמינימום פגיעה בו (אנרגיות מתחדשות וכיוצא באלו). אולם עדיין העולם אינו מגויס למשימה, וזה בלשון המעטה.

אם כן, שאלת היסוד שלנו היא - מהי הדרך שמורה לנו התורה כדי לכונן את האיזון הנכון והראוי? כיצד ישים האדם לבו לציווי ה' להיות יצרני, כובש, משכלל ומפתח לצד היותו שומר ומכבד?

נקודת המוצא – שותפות בין הבורא לאדם

מיד לאחר סיום מלאכת הבריאה, אומר הקב"ה "וירא אלוהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד" חכמים בבראשית רבה מבקשים לעמוד על מהות היחס שבין הקב"ה לבריאתו:
"רבי חמא בר חנינא ורבי יונתן, רבי חמא בר חנינא אמר: משל למלך שבנה פלטין, ראה אותה וערבה לו. אמר: פלטין, פלטין, הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת, כשם שהעלית חן לפני בשעה זו. כך אמר הקב"ה לעולמו: עולמי, עולמי, הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת, כשם שהעלית חן לפני בשעה זו". (בראשית רבה פרשה ט')

ההכרזה שהעולם "טוב מאוד" מבטאת את אהבתו וחיבתו של הקב"ה לבריאתו שלו. כך גם מדגיש רבי חמא במילים: "עולמי עולמי"! אולם החידוש הגדול במדרש הוא במילה אחת שמשנה את התמונה: "הלואי"! המדרש מציב את הקב"ה במקום של 'שואל משאלה'. ומדוע? מה מונע מהקב"ה שיהא עולמו נושא חן בפניו תמיד? התשובה כנראה טמונה ברעיון היסודי לפיו הופקד העולם בידי האדם ע"י הבורא, מרגע זה האחריות על גורל העולם אינה עוד בידי הבלעדיות של הקב"ה, אלא נמצאת בשותפות עם האדם.

בשביל מי נברא העולם?

אודות אחריות זו של האדם עוסקים חכמים במדרש ידוע אחר, ויש בו כדי להציע התמודדות עם שאלת היסוד שלנו:

"ראה את מעשי הא-לוהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו" (קהלת ז, יג) בשעה שברא הקב"ה את האדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הן וכל מה שבראתי בשבילך בראתי; תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת אין מי שיתקן אחריך" (קהלת רבה, פרשה ז', א')

הקב"ה מסייר עם האדם בגן עדן ומראה לו את הבריאה. הוא מורה לו עד כמה מעשיו נאים ומשובחין ומסמן לו: "כל מה שבראתי בשבילך בראתי", כלומר: כל הטוב הזה מונח כאן בשבילך. אולם המדרש לא משנה מדיבורו ומקפיד לשמור על תבנית לשונית מאוד ברורה ביחס לעולם: "עולמי". הווה אומר, אף שבראתי בשבילך, אתה האדם - אינך הריבון, אינך בעל הבית. זהו המתח היסודי המתקיים בין פרק א' לפרק ב' בספר בראשית והוא מגיע בכל עוצמתו גם כאן במדרש. גם כאן דורשת התורה לחיות במתח רוחני - בין ההבנה שהעולם נברא בשבילי אבל הוא איננו שלי. מה מוסיפה לנו תובנה זאת? נראה שזה מבורר בהמשך המדרש.

"תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי" - שוב חוזרת האחריות לאדם. הדבר בידך, בידך לקלקל ולהחריב את עולמו של הקב"ה. חכמים מבקשים להסב את תשומת לבנו לכוחו של האדם: אם על

מנת להימנע מגרימת נזק וחורבן יש צורך "לתת את הדעת", הרי שחורבן העולם עשוי לבוא בהיסח הדעת. פגיעה חמורה בעולם עלולה להתחולל לא רק באמצעות גרימת נזק מכוון, כי אם מתוך חוסר תשומת לב או חוסר מודעות. חוסר המודעות מגיע לעולם כאשר אנו תופסים משהו כמובן מאליו והוא מייצר חוסר רגישות ליש ולקיים. כאן מתחברים תחילת המדרש וסופו: התודעה שהעולם נברא בשביל האדם מחד גיסא אבל שהוא איננו בעל הבית מאידך גיסא מסייעת במניעת האדישות וחוסר תשומת הלב. אדם בביתו שלו - מתנהג לא פעם בחוסר מודעות, משום שזהו מבצרו. אולם כאשר הוא אורח - הוא מודע יותר למעשיו, זהיר יותר ומתנהג ברגישות גדולה יותר.

אם כך, זהו העיקרון הראשון: מודעות שהבית הוא בשבילנו אולם איננו שלנו, תובנה המחדדת יותר ויותר את הצורך בהעלאת סף הרגישות לעולם המאפשרת התנהגות עדינה וזהירה יותר ביחס אליו.

חוסר תשומת לב ממקום גבוה

העיקרון השני ישלים את הדברים ממקום אחר, מפתיע. מיד לאחר יציאתם של רשב"י ובנו מן המערה מתחולל האירוע הדרמטי הבא:

"...חזו אינשי דקא כרבי זרעי (ראו רשב"י ובנו אנשים שעודרים וזורעים)

אמר רשב"י: מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה?! כל מקום שנותנין עיניהן מיד נשרף.

יצתה בת קול ואמרה להם: "להחריב עולמי יצאתם? חזרו למערתכם"

הדור אזול (הלכו וחזרו למערה) איתבו תריסר ירחי שתא אמרי משפט רשעים

בגיהנם י"ב חדש (ישבו בה 12 חודש כמשפט רשעים בגיהנום)

יצתה בת קול ואמרה: צאו ממערתכם. נפקו (יצאו).

כל היכא דהוה מחי רבי אלעזר (כל מקום שהיה הורס רבי אלעזר) הוה מסי רבי

שמעון (היה מרפא רבי שמעון)." (תלמוד בבלי, שבת ל"ג ע"א)

רשב"י ובנו רבי אלעזר יוצאים מהמערה לאחר התעלות רוחנית עצומה. במערה חזו בעולמו הרוחני של הקב"ה, ראו ועסקו "בחיי העולם" (העולם הבא). ביציאתם הם לא מסוגלים לסבול את העיסוק בעולם הזה, הנמוך לכאורה ("מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה"). התוצאה היא טראגית - כל מקום שנתנו בו את עיניהם - מיד נשרף. ברגע זה יוצאת בת קול ומהדהדת משפט עם צליל מוכר: "להחריב עולמי יצאתם?" הצליל מוכר לנו מהמדרש הקודם, שם צוה הקב"ה את האדם "תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי". כאן אנו מגיעים לתובנה אמיצה ורדיקלית של חז"ל: החרבת העולם עשויה לבוא לא רק ממקום נמוך של קלקול וחוסר תשומת לב, אלא גם מתוך מקום רוחני גבוה! רשב"י ובנו מגיעים לעמדת זלזול בעולם הזה ולכן מצווים לשוב מיד למערה.

חכמים מבקשים ללמד אותנו על הסכנה הגדולה הטמונה בהתעלות רוחנית שאינה מודעת, כזו העלולה להביא את האדם לחוסר תשומת לב לעולם ולצרכיו ואולי אף לזלזול בהם. בת הקול מבהירה לרשב"י ובנו את העיקרון הזה במילה אחת - "עולמי"! מה שאתם רואים כעולם נמוך הוא עולמו של הקב"ה - ועל כן אסור לוותר עליו. בהקשר הזה ראוי להזכיר את דבריו של רבי שמעון שקופ זצ"ל, בעל ספר 'שערי יושר' (בהקדמתו לספר): "והאיש ההולך על פי דרכי התורה ה"אני" שלו כולל את כל עם ישראל... ועוד יש בזה מעלות של איש השלם, וראוי להשריש בנפשו להרגיש שכל עולמו הוא ה"אני" שלו" כלומר, השתלמות והתעלות רוחנית לא מנמיכה ומקטינה את היחס לעולם אלא מגבירה ומגביהה אותו. הרב שקופ מדייק כאן נקודה חשובה ומשלימה לעיקרון הקודם: אדם לא

אמור לחוות את עצמו כבעל הבית, אולם הוא גם לא יכול להיות מנוכר אליו, עליו לחוות את העולם כחלק מעצמיותו - וממילא תתגבר רגישותו כלפיו. סיפור זה גם משלים לנו את התמונה. כיצד שומרים על האיזון של שימוש בעולם לבין שמירה עליו? לאחר היציאה השנייה מלמד אותנו רשב"י שמעלה רוחנית הופכת להיות גורם מרפא! חכמים אומרים לנו שדווקא הראייה הרוחנית הבוגרת והמאוזנת, זו הרואה בעולם את עולמו של הקב"ה וחלק מהותי מהוויית האדם עצמו - יש בכוחה לכונן יחס חדש לעולם שעשוי להביא מזור ומרפא גם למה שכבר הספקנו לקלקל.